

TALIJANSKE DRAMSKE DRUŽINE U ZADRU KONCEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Helena Peričić

U ovom prilogu osvrnut ću se na segment kazališnoga života u Zadru, vezan uz gostovanja stranih dramskih družina tijekom zadnja dva desetljeća 19. st. (preciznije: od 1882. godine) i prvoga desetljeća 20. stoljeća. Svoj ću prilog temeljiti zapravo na građi iz zadarskog Povijesnog arhiva (*Spisi registrature* i *Štampe*, koji sadrže uglavnom plakate s najavama ponekad i cjelokupnog repertoara pojedinih družina), te napisima tiskanim u dnevnicima *Il Dalmata*, *Corriere Nazionale* i rijetko u *Smotri dalmatinskoj*. Napominjem da je čak i u povijestima Zadra s kraja 19. i početka 20. stoljeća kazališni život često izostavljen, pa i kad je riječ o gostovanjima stranih dramskih družina. To potvrđuje i Angelo Benvenuti u svojoj knjizi *Storia di Zara dal 1797 al 1918*.¹ Giuseppe Sabalich je u svojoj povijesti kazališta u Zadru obuhvatio razdoblje do 1881. godine. U knjizi Tihomila Maštrovića *Hrvatsko kazalište u Zadru* govori se samo o *hrvatskom* kazalištu u Zadru u razdoblju moderne.

Zadar je do Prvoga svjetskog rata bio glavnim gradom Dalmacije kao sastavnog dijela Austro-Ugarske, ali i jedinim njezinim gradom čiju su općinsku upravu u svojim rukama držali talijanaši, nastojeći mu zadržati talijansko obilježje. Štoviše, Zadar u to doba bijaše bastionom talijanaštva, dok je ostali dio Dalmacije bio narodnjački. Dakako da se ta činjenica nepovoljno odrazila na hrvatski kazališni život u njemu. Razumljivo je otuda da su u rečenom razdoblju u Zadru strane kazališne družine koje su u to doba svraćale u taj grad bile redom talijanske. Valja

napomenuti da iz političkih razloga *Narodni list* nije ukazivao pozornost gostovanjima talijanskih dramskih družina.

Niz je mjesta u gradu na kojima su družine izvodile svoje predstave. Najvažnije među njima bilo je teatro Nuovo (to je kazalište izgrađeno 1865), rezervirano upravo za nastupe stranih dramskih ili opernih družina. Početkom stoljeća (negdje nakon 1905) dobit će ime Teatro Giuseppe Verdi. Osim spomenutog mjesta, važne su bile i Arena di Zara i improvizirana Arena Vitaliani (na Novoj Rivi). Talijanske dramske družine povremeno su predstave izvodile i u dvorani Societa Filarmonica i Sala delle Varieta. Predstave na hrvatskom jeziku izvođene su u tom razdoblju jedino u Narodnoj čitaonici.

Među oko 200 u dostupnoj periodici i građi evidentiranih odigranih predstava bilo je otprilike dvije trećine komedija i tzv. *pochada*² (neke vrste bučnih i brbljavih komedija, »tipično pariških«, kako ih opisuje Nedjeljko Fabio,³ kojima autori u većini slučajeva nisu navođeni u novinskim najavama i osvrtima); ostalo su bile drame odnosno tragedije, a povremeno i recitali.

Među družinama koje su tijekom zadnja dva desetljeća 19. st. bile najčešćim gostima u Zadru bile su: Compagnia drammatica Italiana Vitaliani, koja je tih godina slovila kao jedna od najboljih talijanskih dramskih družina, potom družina Vittorine Duse, La Compagnia comica Goldoniana s impresariom Enricom Gallinom, koja je davala uglavnom talijanske komedije manjega značenja, Drammatica compagnia Italiana Pezzaglia - Bozzo koja je nastavila gostovati u Zadru i u prvom desetljeću 20. stoljeća, i druge. Od 1901. do konca desetljeća u Zadru gostuje Drammatica compagnia M. Bianca, a dolaze i družine iz Rima, Messine, međunarodna kazališna družina Urania (s impresariom Fernandom Samaggiom), Compagnia lirica lilipuziana, te Drammatica compagnia Carla Duse. Sudeći prema dostupnoj građi, u Zadru je u rečenom periodu gostovalo više od 35 (talijanskih) dramskih družina. Sve su one u najavama predstava u svom imenu naglašavale upravo činjenicu da su *talijanske* družine: Compagnie drammatiche *italiane*.

Na repertoaru toga razdoblja prevladavali su, što je razumljivo, talijanski autori, poput dramskih klasika 18. stoljeća Carla Goldonija i Vittorija Alfierija, kasnog romantika Paola Giacomettija⁴ i predstavnika građanske verističke drame i komedije Girolama Rovette i Marca Prage, te postverističkih i italo-ibsenovskih Roberta Bracca i Enrica Annibalea Buttija. Sredinom prvoga desetljeća 20. stoljeća vrlo je često na programu raznih družina bio, naravno, dekadent Gabrielle

D'Annunzio s dramama *La Gioconda* (iz 1899), *Francesca da Rimini* (iz 1902), i *La figlia di Iorio* (*Jorijeva kći*, iz 1903). Među netalijanskim autorima, i to Nijemcima, valja spomenuti romantičara Friedricha Schillera (*I Masnaduri*, *Razbojnici*) te u tom razdoblju najigranijeg stranog pisca na repertoarima talijanskih dramskih družina, Hermanna Sudermanna, Ibsenovog dramskog nasljednika, jednog od najpopularnijih zastupnika »moderne«.⁵ Među Francuzima prevladavali su noviji i suvremeni dramatičari: Victorien Sardou (*Dora*, te povijesno djelo *Tosca*, iz 1887), Georges Feydeau, Alexandre Dumas Sin (*Dama s kamelijama*, iz 1852), Emile Augier i Victor Hugo. Među Englezima najizvođeniji je bio Artur Wing Pinero (*Seconda moglie*, u izvorniku *The second Mrs Tanqueray*, iz 1893), a prikazivana su i djela Brandona Thomasa (*La Zia di Carlo*), Edwarda Bulwera Lyttona (*Il cardinale Richelieu*), te dakako Shakespearea (*Othello*, *Re Lear*, *Romeo e Giulietta*). Posebno je često Shakespearea na svom programu imala Drammatica compagnia Angela Sartorellija. Još u osamdesetim i devedesetim godinama 19. stoljeća razmjerno je često prikazivan Norvežanin Henrik Ibsen zastupljen dramama *Hedda Gabler* (iz 1890), *La Colona della societa* (*Stupovi društva*, iz 1877), i dakako *Nora* (ili *Lutkina kuća*, napisana još 1879). Prikazivan je i belgijski dramatičar Maeterlinck. Od antičkih djela nekoliko je puta bio prikazan Sofoklov *Kralj Edip*.

Zanimljivo je spomenuti razmjerno veliku zainteresiranost talijanskih družina za slavenske, pogotovu ruske pisce, među kojima je najpopularniji bio Turgenjev predstavljen djelom pod naslovom *Il pane altrui* (*Tuđi kruh* ili *Muktaš*).⁶ Još 1884. družina Vittorine Duse izvodila je Tolstojevu dramu *La Potenza delle tenebre* (*Moć tmine*), a družina Monrosa prikazat će 1904. dramatizaciju njegova djela *Resurrezione* (*Uskrsnuće*, iz 1899).

Godine 1904. prikazani su *Piccoli borghesi* (*Malograđani*) Maksima Gorkog (koji je po sudu autora kazališnog osvrta »amaro ironista«).⁷ Isti će pisac biti i na repertoaru družine Vitaliani 1909. godine, s djelom *I figli del sole* (*Djeca sunca*). Godine 1906. Compagnia drammatica Italiana davala je *Povera gente*, dramu u tri čina Franca Liberata, temeljenu na prozi F. M. Dostojevskog (*Bijedni ljudi*).

U prvom desetljeću ovoga stoljeća često će biti prikazivana dramatizacija romana *Quo vadis* poljskog pisca Henryka Sienkiewicza (koji je za spomenuti roman 1905. dobio Nobelovu nagradu) i djelo *Sopra una carta* (*Nad jednim listom*). Godine 1902. družina Renzi-Gabrielli nastupala je s veoma raznolikim repertoarom koji je uključivao osim talijanskih autora i djela nekih zadarskih pisaca: npr. dramu

Senza perdono (Bez oprosta) Jurja (Giorgia) Wondricha i *Il deputato di Bombignac (Narodni zastupnik Bombignac)* Giuseppea Sabalicha. (Moram priznati da su obojica meni nepoznati pisci.) Moglo bi se kazati kako, gledajući cjelokupni repertoar gostujućih družina u Zadru, među relevantnijim imenima prevladavaju suvremeni autori koji su mogli ponuditi tada aktualne, mahom građanske teme.

Što se tiče samih napisa o predstavama, njih teško možemo smatrati kritičkim osvrtima. To su uglavnom najave predstava i kraći članci, s općim podacima, tiskani bez naznake imena autora napisa. Gotovo se i ne govori o režiji i scenografiji predstave, nego tek povremeno o kakvoći glume, pogotovu kad je riječ o velikim glumačkim imenima. Primjerice, kad je 1900. družina Angela Sartorellija izvela *Hamleta*, pisalo se o Gustavu Salviniju, najboljem talijanskom interpretatoru Shakespeareovih tragedija, a 1901. pisalo se o čuvenom talijanskom glumcu Ermeteu Novelliju koji je te godine gostovao u Zadru.

U razdoblju o kojemu je ovdje bilo govora Zadar je na području Dalmacije bio najvažnije književno i nakladničko središte, uz Zagreb — najistaknutije u okviru književnosti hrvatske moderne. Sjetimo se samo nekih među brojnim književnim časopisima koji su u tom razdoblju izlazili u Zadru: *Iskra*, *Smotra dalmatinska*, *Glasnik Matice dalmatinske*, Nehajevljevi *Lovor*, a valja spomenuti i podlistak *Narodnog lista* koji je u vrijeme hrvatske moderne bio polutjednikom. U Zadru u to doba duže ili kraće borave istaknutiji hrvatski književnici. Uz, naprimjer, Milana Begovića i spomenutog Milutina Cihlara Nehajeva, u Zadru tada živi i Ivo Vojnović. Pa ipak, hrvatsko je glumište tih godina u Zadru djelovalo u teškim političkim, preciznije, talijanaškim prilikama u kojima je hrvatsko kazalište doista teško moglo doći do izražaja. Predstave talijanskih družina posjećivali su i Hrvati, ali u razmjerno malom broju. Unatoč toj po hrvatsko kazalište pogubnoj činjenici, može se zaključiti kako je gostovanje stranih, ovdje talijanskih družina ipak važan pokazatelj tadašnje otvorenosti Zadra ne samo prema kazalištu već i književnosti, i to stranoj (dramskoj) koju su putem kazališnih predstava građani mogli upoznati i vrednovati.

S obzirom na sadašnje prilike u Zadru, iz vremenske udaljenosti od čitavoga stoljeća, umjesto zaključka bit ću slobodna izreći jednu rusku misao: *Eta bilo tak davno što daže i nje pravda*. — To je bilo tako davno da čak i nije istina.

LITERATURA

- Nedjeljko Fabrio, »Talijansko dramsko glumište na Rijeci u doba hrvatske moderne«, *Mogućnosti*, Split, 23, 1976, 2/3, 196-220.
- Tihomil Maštrović, *Kazališne veze Zadra i Zagreba krajem XIX, i početkom XX. stoljeća*, Radovi Zavoda JAZU, Zadar, 26. 1979.
- Tihomil Maštrović, *Hrvatsko kazalište u Zadru*, Teatrologijska biblioteka, Zagreb, 1985.
- Povijest svjetske književnosti*, knj. 4, ur. Mate Zorić, Liber-Mladost, Zagreb, 1974.
- Silvio D'Amico, *Povijest dramskog teatra*, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1972.

BILJEŠKE

- ¹ Milano-Rim, 1952, 255-256.
- ² *Pochade* na francuskom znači na brzu ruku načinjena slika, skica (djelo). Usp. Valentin Putanec, *Francusko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb, 1974, 633.
- ³ Nedjeljko Fabrio u članku »Talijansko dramsko glumište na Rijeci u doba hrvatske moderne« (*Mogućnosti*, Split, 23, 1976, 2/3, 196-220, piše da su *pochade* »...one tipično pariške komedije, briljantne, bučne i brbljave, koje su u Italiji, pa stoga i u riječkom talijanskom tisku, zvali *pochade*. Sve do pred Prvi svjetski rat riječka je publika gladna *pochada* i gostujuće ih glumačke družine naprosto moraju stavljati na repertoar!« (210)
- ⁴ Od Goldonijevih komada najizvođenije su bile *Le baruffe chiozzotte* (*Ćozotske svađe*), a od Giacomettijevih *La morte civile* (*Građanska smrt*).
- ⁵ Za njegovo djelo *Casa paterna* (*Očinska kuća*) jedan je kritičar napisao da zbog modernih shvaćanja koje iznosi (»modernita degli intendimenti«) izaziva živo zanimanje publike.
- ⁶ »Muktaš« je prijevod naslova ovoga djela na koji sam naišla u spomenutom Fabrijevu članku.
- ⁷ *Il Dalmata*, 39, 104, 4.